

ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО ШАНСОНУ

Полякова Ірина Олександрівна,

к.п.н., доцент

Чигер Олег Олександрович,

к. мис-ства, викладач

ПВНЗ «Університет Короля Данила»

Рось Зоряна Петрівна,

к. мис-ства, доцент

Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна

Вступ. На сучасному етапі велика увага в українському музикознавстві та культурології надається проблемам вивчення джерел формування і розвитку вітчизняної естрадної пісенної культури, значення якої для уяви цілісної картини еволюції музичного мистецтва важко переоцінити. Сучасне вокальне естрадне мистецтво є складним конгломератом жанрів, напрямів та стилів, яких об'єднує прагнення їх авторів до максимальної доступності, запам'ятовуваності, простоті їх музичної мови тощо. Такими раніше у США був джаз, у Франції – шансон, а в Україні – лірична пісня.

«Нажаль саме українська естрада поки що не осмислена як цілісний феномен і окремі її види потребують глибокого вивчення, аналізу й узагальнень» [4]. Одним з таких напрямів є український шансон, особливу роль у становленні і розвитку якого відіграло французьке популярне мистецтво. Таким чином, актуальність вибраної теми визначається об'єктивними потребами у глибокому вивченні процесів становлення та особливостей розвитку українського шансону як одного з напрямів вітчизняного вокального естрадного мистецтва та визначенні степені впливу побутуючих популярних жанрів на композиторську та виконавську творчість вітчизняних митців, українських шансоньє.

Мета. Окреслити шляхи формування українського шансону як одного з напрямів розвитку вітчизняного естрадно-джазового мистецтва та визначити

його особливості.

Стан наукової розробки. Джерельною базою публікації стали: дослідження особливостей функціонування естрадної пісні в соціумі (А. Сохор, О. Різник, І. Лепша, В. Чепеленко, С. Чернікова, М. Мозговий та ін); визначення шляхів формування та розвитку жанру шансону (Г. Ерисман, М. Кравчинський, Р. Стемблюдовська, Д. Франкорт та ін.); аналіз творчості відомих зарубіжних та вітчизняних шансоньє (І. Беляков, К. Беглов, С. Берто, В. Впсильченко, Д. Добрий, І. Жефруа, А. Калиничко, Д. Куренная, Л. Масол, К. Пташка, К. Рильов, О. Різник, Ю. Сабадишин, А. Щербак та ін); ознайомлення з українським авторським бардівським мистецтвом (Л. Аннінський, В. Бондаренко, А. Вісюріна, Н. Гребенюк, А. Данилюк та ін.), а також аналіз інформації по темі з доступних інтернет-ресурсів.

Тема роботи зумовила комплексний підхід до вибору **методів** дослідження: *історичний, культурно-мистецький, інтегративний* методи передбачали застосування матеріалів і результатів досліджень комплексу музикознавчих дисциплін для осмислення шляхів розвитку вокального естрадного мистецтва, української пісенної естради та її зв'язків із зарубіжною естрадною культурою, зокрема, з мистецтвом шансону; *теоретичні методи (аналітичний, синтезування, абстрагування, узагальнення)* дозволили опрацювати інформацію, отриману з різних наукових джерел, та дав можливість виявити й систематизувати степінь впливу жанру шансону на сучасну українську пісенну естраду, зокрема, на розвиток вітчизняного авторського бардівського мистецтва, і формування українського шансону; *емпіричний метод (спостереження)* і *біографічно-асейстичний* уможливив окреслити творчі здобутки українських шансоньє в галузі розвитку сучасної вітчизняної естрадної пісні та визначити їх роль в розвитку мистецтва українського шансону.

Історія формування жанру шансону, як одного з напрямів розвитку музичної естради, була пов'язана з музичною культурою Франції, формування якого починається з Х ст. і завершується утворенням самого жанру в

XV-XVI ст. – в добу Середньовіччя. Саме Франція подарувала світові поняття «шансон». Спочатку шансонами називали одноголосі поліфонічні французькі пісні, які виконувались мандрівними музикантами – трубадурами і труверами (баллади, віреле, мотети, рондо), що поклало початок формуванню одноголосих світських пісень доби французької замкової культури. Саме в XV-XVI століттях шансон потрапив під значний вплив франко-фламандської та нідерландської поліфонічних шкіл (Гійома Дюфаї, Жілія Беншуа, Йоганнеса Окегема, Жоскена Дебре, Клемана Жаннекена, Орландо ді Лассо). У середині XV століття утворилася «паризька школа» шансонів (Клоден де Сермізі і Клеман Жаннекен). Саме композиторів цих шкіл вважають родоначальниками цього музичного жанру [10].

Хоча жанр шансону походить із творчості середньовічних французьких менестрелів, але значної популярності він набув наприкінці XIX – у першій половині XX ст. коли в європейській художній культурі виник новий різновид музичного театру – кабаре і розвиток жанру шансону став провідним у творчості співаків ранніх французьких кабаре. Саме тоді з'являється новий різновид французької пісні, що називався *chanson réaliste* (реалістична пісня), що зберігав популярність до кінця Другої світової війни і виконавцями якого були здебільшого жінки. Тематика пісень цього виду шансону стосувалася життя бідних робітників Парижу. Отже, основою для розвитку шансону як самостійного вокального жанру, зокрема напрямку «класичного» шансону, стали міський романс і напрям французької жіночої «реалістичної пісні». Професійного французького естрадного співака, який нерідко був автором і музики, і текстів пісень, і сам їх виконував стали називати *шансоньє*. В подальшому, набувши популярності у співаків французьких кабаре, дана модифікація шансонів перейшла до французької естрадної музики XX ст., що зумовило формування другого напрямку – «естрадного» шансону», в якому зберігся головний принцип жанру: це пісня, що виконувалась автором тексту і музики.

В XX ст. в кінці Другої світової війни жанр шансону трансформується як

реакція на домінуючий англо-американський вплив на музичну індустрію Європи і представляв собою пісні, які виконувалися тільки французькою мовою. Поза межами Франції довгий час терміном «французькі шансоньє» називали усіх естрадних виконавців франкомовних пісень. Завдяки такому широкому тлумаченню терміну в цю категорію потрапляють відомі переважно французькі виконавці: Едіт Піаф, Шарль Азнавур, Ів Монтан, Жак Брель, Мірей Матьє, Джо Дассен, Патріція Каас та багато інших [10].

Україна до 90-го року минулого століття входила до складу СРСР і тому розвиток українського музичного мистецтва був тісно пов'язаний з музичними культурами республік Радянського Союзу. З огляду на це аналіз стану і досягнень українського естрадного мистецтва, що безпосередньо розвивався під впливом і контролем радянської системи, безумовно був пов'язаний із загальним розвитком радянської естради, переважно російської. У колишньому Радянському Союзі терміном шансоньє або бардами стали називати самодіяльних поетів та виконавців авторської пісні –жанру, що виник у 50-х роках ХХ ст. Сучасний термін, що його використовують в українській мові, мистецтво бардів називають *співаною поезією*.

У 1990-х рр. від російського шансону відокремився зі своїми характерними особливостями самобутній український шансон, який своєю тематикою і музичними засобами значно відрізнявся від попереднього. Зокрема, російський шансон, який мав вплив на українську естраду, – це збірний термін, за яким знаходять собі місце емігрантська ресторанна творчість, блатна пісня, міський романс, дворові пісні, пісні військові, деяка частина бардівської та естрадної пісні. Тому під поняття російського шансону підпадають і часом далеко стоять один від одного виконавці діаметрально різні: «з одного боку Петро Лещенко та Аркадій Північний, з іншого – Клавдія Шульженко і Марк Бернес; з одного боку Володимир Висоцький і Олег Мітяєв, з іншого – Шуфутинський та ін. Єдине, що може об'єднувати таких різних виконавців, це те, що всі вони в своїх піснях представляють або зображують «характерного соціального персонажа», що розповідає свою історію від першої

особи.» [6].

Серед вище згаданих композиторів виділяється творчість радянського кіноактора і співака, видатного шансон'є Марка Бернеса, велику популярність якому принесли ролі в стрічках про Другу світову війну («Два бійці» – пісня «Темна ніч» а також стилізовану «під одеські пісні» «Шаланди»). До відомих пісень М. Бернеса також належать «Я люблю тебе, життя», «Журавлі» та інші.

Г. Кричевський, український шансон'є, львів'янин, автор 9 альбомів, в коментарі *Фокусу* заявляє: «Чесно кажучи, для мене шансон – це просто умовна назва для музики зі змістом пісень, у яких є зміст». У його відповіді є пряме посилення до визначення, що «шансон – це музика навколо слів», тобто основне в таких композиціях – зміст. Цим визначенням він повторив формулювання Костянтина Казанського, французького автора-виконавця болгарського походження й аранжувальника французьких альбомів Висоцького. За його словами «шансон – це музика навколо слів. Тобто головний акцент зроблений на поезії. Що ж стосується музичного складника, то це різні форми народної пісні: міський романс, тюремні балади, сатиричні куплети» [8].

Помітно, що творчість українських виконавців набагато менше пов'язана з блатною тематикою. У 1992–1993 роках з'явилися дві пісні, з яких і починає свій розвиток український шансон. Це «Киянка» Гаріка Кричевського та «Соколята» В'ячеслава Хурсенка. Але початок формування українського шансону сягає початку ХХ ст. Ще у 1925 р. в Парижі з'явився український шансон'є – киянин Олександр *Вертинський* (1889-1951 рр.), творчість якого була дуже популярною. У далекому 1915 р. він дав свій перший концерт, а ранні пісні присвятив зірці німого кіно – українці з Полтави Вірі Холодній (Левченко). Серед них: «Маленький креольчик», «Ваші пальці пахнуть ладаном», «Ліловий негр» та ін. На своїх концертах Вертинський співав лише під супровід роялю. Як зазначає К. Рильов – «в центрі більшості пісень Вертинського була доля жінки (як і в засновників жанру – французів): «Безноженька», «Кокаїнетка», «Бал Господній». Не тільки в пафосному або

трагічному стилі, але і в іронічному: «Як добре без жінок і без фраз, без гірких слів і солодких поцілунків, без цих милих, занадто чесних очей, які вам брешуть і вас ще ревнують» (“Без жінок”)... Вертинський заворожував глядачів елегантною манерою виконання, посилюючи враження за допомогою жестів і міміки і наче «показуючи» героїв своїх композицій» [8].

У бесіді з *Фокусом* Г. Кричевський відзначає важливу рису шансону: «У пісні мова часто йде від першої особи, і неважливо, чи відбувалася ця історія з автором насправді, чи це просто його фантазії... (Наприклад) Василя Зінкевича, який поодиноці виховував двох синів. І хоч жінка в цій щемливій пісні згадується один раз, її вчинок і реакція на нього – смисловий центр хіта. Почувши на конкурсі “Пісенний вернісаж” цю композицію, розчулена Софія Ротару віддала її автору Гран-прі» [8].

Лірична тема стала провідною і в творчості українського шансоньє Михайла Грицкана (відомі пісні «Обійму», «Дай Ду Дай»). Сам композитор зізнається в інтерв'ю *Фокусу*: «В українському шансоні дуже багато почуття... Жінка для мене – не друга половинка, а перша. Тому що саме жінка дарує життя на Землі. Жінка – це нерв, переживання, трепетність. На ній усе сходиться. Тому жінка посідає першу і головну роль у моїх піснях... Українки – кращі жінки світу. Вони найкрасивіші, але і найбільш норавливі. Ми починаємо день з жінкою і закінчуємо його з нею. Але ми не підкаблучники, ми не підкоряємося їм, а любимо їх...» [8].

Отже, відразу можна помітити різницю між українським шансоном і шансоном «по-руськи», тематика яких часто асоціюється з піснями про «блатних» де оспівується нелегке життя представників кримінального світу. В українській естраді словом шансон починають позначати не стільки так звані «блатні», а швидше «батьярські» пісні, а ще й композиції міського романсу, різні жанри естрадної пісні, авторські бардівські твори, в яких переважає лірична тема тощо. Саме в цьому і полягає помітний зв'язок між українським та французьким шансоном, зокрема з напрямком «естрадного» шансону, в якому на відміну від «класичного» передбачені жанри естрадної пісні. В сюжетах

реальних життєвих історій переважала лірика з використанням відповідних засобів музичної виразності, де співак не тільки виконував пісню, а показуючи своєрідну «міні виставу», «проживав» її [10]. По суті це відповідає особливостям авторського мистецтва бардів.

Висновки. Основні особливості українського шансону ХХ ст. торкнулася насамперед мови (обов'язково української), збереження традиційного для жанру одноосібного авторства тексту, музики й виконання, виконавської стилістики і тематики творів: провідною стає лірична тема, зокрема, тема жінки, а з кінця минулого століття з огляду на історичні зміни в державі – громадянські й соціально-політичні теми. Все це притаманне вітчизняному авторському мистецтву бардів, на яке впливають традиції шансону, що спостерігається в творчих досягненнях відомих бардів, українських шансоньє В. Жданкіна, Е. Драча, М. Бурмаки, В. Морозова, О. Яременка та ін. Як зазначає М. Грицкан: «Мені здається, що 80 відсотків того, що є взагалі сьогодні на українській естраді, це шансон» [8].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондаренко. А. До проблеми термінології у класифікації популярної музики за жанрами, стилями та напрямками. *Матеріали Третьої міжнародної науково-творчої конференції «Культурно-мистецьке середовище : Творчість та технології»* Київ, 2009. С. 46–57.
2. Васюріна А. О. Соціально-естетичний аналіз масової музичної культури : автореф. Дис. на здобуття наук. Ступеня канд. Наук з філос. Наук : спец. 09.00.08 «Естетика». Київ, 1996. 20 с.
3. Данилюк А. І. Масова культура в контексті демократичних перетворень ХХ століття : автореф. Дис. на здобуття наук. Ступеня канд. Наук з філос. Наук : спец. 09.00.08 «Естетика». Київ, 2000. 19 с.
4. Дзюба І. Чи усвідомлюємо національну культуру як цілісність? *Культура і життя*. Київ, 1988. № 4.
5. Дрожжина Н. Вокальне мистецтво естради: історія, теорія,

практика. Підручник. Харків, 2019. 336 с.

6. Кравчинский М. Легенды и звезды шансона. От Вертинского до Шуфутинского. СПб.: Амфора, ТИД Амфора, 2008. 413 с.

7. Мозговий М. П. Популярність естрадної музики : механізми формування. *Мистецтвознавчі записки*. Київ, 2009. Вип. 15. С. 23–9.

8. Рильов К. Красива й норовлива. Феномен українського шансону. *Фокус*. 19 червні 2021 р. URL: <https://focus.ua/uk/culture/485813-krasivaya-i-stroptiva>

9. Сапожник О. В. Сучасна популярна естрадна музика. Київ : Держ. Академія керівних кадрів культури і мистецтв, 2000. 64 с.

10. Стембьовська Р. Французький шансон. URL: <https://eschool.dn.ua/mod/book/view.php?id=1982>